

Γ. Λάββας

Η ΡΟΤΟΝΤΑ ΣΤΟΝ «ΚΥΚΛΟ ΜΕ ΤΗΝ ΚΙΜΩΛΙΑ»

Η αναμονή για την τύχη της Ροτόντας, βρίσκεται στο κορυφωμά της. Δύο δυνάμεις, έκφραση και οι δύο της ιστορικής πόλης στην οποία ανήκει το μνημείο, της Θεσσαλονίκης, έχουν ορθώσει το ανάστημά τους και ανένδοτες και οι δύο απαιτούν και προδιαγράφουν τη μοίρα του, η κάθε μια για τους δικούς της στόχους και επιδιώξεις. Το θέμα έχει αποκτήσει δραματική σχεδόν ένταση και ανάλογα με την τελική απόφαση που θα παρθεί, θ' αποτελέσει τη λυδία λίθο, η οποία θα χαρακτηρίσει την ελλαδική κοινωνία στο τέλος αυτού του αιώνα.

Η Ροτόντα έχει να επιδείξει μια μακραίωνη και πολυσήμαντη ιστορία γεμάτη χρηστικές αλλαγές και αντίστοιχες επιπτώσεις στον οικοδομικό της οργανισμό. Χτισμένη ως κυκλικό ρωμαϊκό κτίριο ή Ροτόντα, στην εποχή της τετραρχίας, μετά το 300 μ.Χ. από το *Γαλέριο Μαξιμιανό*, σηματοδοτεί την επιλογή της *Θεσσαλονίκης* ως έδρας και *πρωτεύουσας* του χώρου εξουσίας του παραπάνω ρωμαίου αυτοκράτορα. Η αρχική του επομένως χρήση για την οποία σχεδιάσθηκε, ήταν ή *ειδωλολατρικό πάνθεο* ή ναός των *Καβείρων* ή τέλος *μιασωλείο*. Η πρώτη κρίσιμη επέμβαση στη δομοστατική του ισορροπία συνέβη με την αλλαγή της χρήσης του όταν στην εποχή του *Θεοδοσίου του Μεγάλου (379-395 μ.Χ.)* γίνεται χριστιανικός ναός και μετατρέπεται η ανατολική του κόγχη, με επέκτασή της σε αρκετό βάθος, σε ιερό βήμα. Όπως απέδειξε η πρόσφατη στατική ανάλυση μετά το σεισμό του 1978 και τις επικίνδυνες ρωγμές και άλλες φθορές που υπέστη το μνημείο, «αρχή των προβλημάτων του κτιρίου υπήρξε η καταστροφή της συνέχειας του κορμού του ρωμαϊκού κτιρίου με τη διάνοιξη της χριστιανικής κόγχης» την εποχή του Θεοδοσίου. Το *1590-91* η Ροτόντα μετατράπηκε εκ νέου από χριστιανική *εκκλησία* σε ισλαμικό *τέμενος* με νέες προσθήκες και αλλοιώσεις της αρχικής

μορφής της, που επιβαρύνουν σταθερά την στατική και δομική ασφάλειά της χωρίς να μπορούν να παραμερισθούν ή να εξαλειφθούν.

Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και για όλες αυτές τις επιβαρύνσεις ανακηρύσσεται εθνικό μνημείο το 1913, και το 1964 κηρύσσεται για να προστατευθεί μαζί με τον περίβολό της, διατηρητέο μνημείο από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, η οποία αναλαμβάνει τη φροντίδα για τη διάσωσή του, ιδιαίτερα μετά τον ισχυρό σεισμό του 1978. Ταυτόχρονα διατηρεί συμβολικά το σύνδεσμο με το χριστιανικό παρελθόν της όντας τόπος προσευχής της ακαδημαϊκής κοινότητας του Α.Π.Θ. μία ή δύο φορές το χρόνο. Από τότε μέχρι σήμερα το μνημείο βρίσκεται κάτω από εντατική στερεωτική και συντηρητική θεραπεία χωρίς διακοπή. Προσπάθειες συνοχής της γηρασμένης τοιχοποιίας του, συρραφής των ρηγματωμένων πεσσών, περίσφυξης του κυκλικού κορμού με σιδηρούς οπλισμούς και άλλες επείγουσες επιμέρους επεμβάσεις αποσκοπούν στο να κρατήσουν το διάτρητο από ρωγμές, φθορές, αλλοιώσεις και κακουχίες μνημείο στη ζωή. Η υπάρχουσα κατάσταση δείχνει ότι είναι ένας *σεβάσμιος* αλλά *ανήμπορος* στατικά και δομικά μνημειακός φορέας για *αυτοδύναμη* επιβίωση χωρίς συνεχή επαγρύπνηση και συντήρηση. Εκείνο όμως, που η *Ροτόντα* – έστω γηρασμένη και καθημαγμένη – εκπέμπει ακόμα είναι μια επιβλητική έκφραση προχριστιανικής, και προϊσλαμικής θρησκευτικής ιδεολογίας – κατασκευαστικά, μορφολογικά και τυπολογικά. Αυτό μόνο η Ρωμαιοκρατία ήξερε να εκφράζει με την πρωτοφανή συσσώρευση και χρήση οικοδομικού υλικού (το πάχος των τοίχων της μόνο είναι 6,3 μ.).

Ως μνημείο εκφράζει έτσι αρχιτεκτονικά και αρχέγονα το στιβαρό, *καισαρικό* και *άκαμπτο* ρωμαϊκό πνεύμα και λιγότερο, την ελληνοχριστιανική καλλιτεχνική και μεταφυσική ευαισθησία, εάν εξαιρέσουμε το θαυμάσιο αλλά σποραδικά, δυστυχώς, σωζόμενο φηφιδωτό του διάκοσμο. Δεν είναι τυχαίο ότι ο τότε χριστιανός καλλιτέχνης προσπάθησε στο ακατάλληλο για χριστιανικό ναό λόγω της βαρύτητας και της ακαμψίας του ρωμαϊκού αυτό κτίσμα, ν' αντιπαραθέσει ως διακόσμηση του θόλου του, τον υπερβατικό κόσμο της θείας Επιφάνειας με τον Χριστό «εν δόξη» και ακόμα δεν είναι άσχετο το όνομά του ως «Ναός των Ασωμάτων», που του δόθηκε στη βυζαντινή περίοδο. Και τα δύο προσπαθούσαν ασφαλώς να εκχριστιανίσουν ιδεολογικά τη βα-

ρεία και ογκώδη σωματικότητά του. Ήδη όμως η χριστιανική αυτή επένδυση έχει χαθεί ουσιαστικά από το μνημείο χωρίς να είναι ή να πρέπει να είναι αναστρέψιμη.

Σήμερα η Ροτόντα παραμένει όμως φορέας ανεκτίμητης μνήμης και ακτινοβολίας, άμεσα και εσωτερικά δεμένης με την πλούσια ιστορία της πόλης αφ' ενός και κορυφαίο μνημείο αφετέρου στον κατάλογο της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Ανήκει έτσι τόσο στην μεγάλη αυτή ιστορική πόλη όσο και στη μεγάλη πανανθρώπινη κοινότητα αυτής και των επόμενων γενεών. Το χρέος της γενιάς μας, ως διαχειρίστριας και όχι ιδιοκτήτριας πολιτιστικών αγαθών αυτής της κλίμακας και σημασίας, δεν είναι να επιβαρύνουμε το καθημαγμένο και ταλαιπωρημένο σώμα της Ροτόντας με πρόσθετες λειτουργίες, δομικές επεμβάσεις και επιβαρύνσεις, που μια νέα χρήση αναμφίβολα επιφέρει. Διότι αν δοθεί πάλι στη χριστιανική λατρεία, αυτό συνεπάγεται ως λογική πλέον ακολουθία τον επανεξοπλισμό του χώρου με την αναγκαία σχετική υποδομή (τέμπλα, κανδύλια, αγιογράφηση των επιφανειών, φορητές εικόνες, θρόνοι, άμβωνας, καθίσματα, φωτισμός, πολυέλαιοι, άναμμα κεριών) και όλα τα συνοδευτικά της. Έστω και αν δεν προβάλλεται τώρα η ανάγκη του επανεξοπλισμού άμεσα για λόγους ευνότητος, είναι σαφές ότι εάν αποφασισθεί το μείζον, δηλαδή η απόδοση στη λατρεία, θ' ακολουθήσει το έλασσον, δηλαδή τα μέσα γι' αυτήν. Αν όμως αυτό συμβεί είναι πάλι λογικά αναμενόμενο, ότι η ιστορική και πολύτιμη υλική του υπόσταση θα μειωθεί και θ' αλλοιωθεί σε πρώτη φάση και θα καταστρέφεται σταδιακά από το βάρος της νέας λειτουργίας του κτιρίου στη πορεία του χρόνου. Η πεμπτούσια φυσικά της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών είναι η διάσωση και η συντήρηση της αυθεντικής υλικής τους υπόστασης μέσα από την οποία μπορούν ν' ακτινοβολούν το ιστορικό, συμβολικό, καλλιτεχνικό, θρησκευτικό ή άλλο μήνυμά τους από το Παρελθόν. Αν αυτή η υλική τους υπόσταση αλλοιωθεί, μειωθεί ή καταστραφεί χάνεται μαζί της και η σημασία τους.

Η Ροτόντα λοιπόν βρίσκεται σήμερα στον «κύκλο με την κιμωλία» για να δανεισθώ την εικόνα από το ομώνυμο θεατρικό έργο του Bertolt Brecht, καθώς και από τις δύο μεριές του κύκλου την διεκδικούν δύο φορείς αυτής της πόλης με ασυμβίβαστο πάθος. Ο ένας, η

Αρχαιολογική Υπηρεσία, τη βρήκε να κινδυνεύει, από ποικίλους κινδύνους, όπως η γήρανση, οι ατμοσφαιρικές επιπτώσεις, σεισμοί και άλλα κι έσκυψε επάνω της με αγάπη και ενδιαφέρον για να τη διασώσει και να τη συντηρήσει ως πολύτιμη παρακαταθήκη της μνήμης και της ιστορίας αυτής της πόλης, χωρίς να προσβλέπει σε ίδια συμφέροντα ή να διακατέχεται από αντιχριστιανικά αισθήματα και φανατισμούς, όπως αδέξια ή ακατανόητα προσπαθούν μερικοί να ισχυρισθούν. Σ' όλη τη διάρκεια του εικοστού αιώνα σχεδόν υπήρξε εκείνη, που φρόντισε το μνημείο, ώστε να μπορεί σήμερα να παίζει τον πολιτιστικό-μνημειακό του ρόλο. Στόχος και ευαισθησία της είναι να διατηρηθούν τα υλικά του συστατικά, που ακτινοβολούν ιστορία και μνήμη για τη σημερινή και την επιγενόμενη κοινωνία.

Ο άλλος φορέας, δηλαδή η Ιερά Μητρόπολη, που ισχυρίζεται ότι του ανήκει το σώμα της Ροτόντας, εμφανίζεται ως διεκδικητής του εδώ και δύο χρόνια και αφού έχουν παρέλθει οι άμεσοι κίνδυνοι και οι δοκιμασίες του μνημείου. Η πρόθεσή του είναι ν' αναίρεσει de facto την ιστορικότητα και την υλική του αυθεντικότητά, με το επιχείρημα ότι άπαξ και ο χώρος καθαγιασθήκε παλαιότερα ως χριστιανικό θυσιαστήριο θα πρέπει να επανέλθει η ιερουργική λειτουργία, έστω και αν αυτό συνεπάγεται επιπτώσεις αρνητικές στην αυθεντική υλική του υπόσταση. Σύμφωνα μ' αυτό το επιχείρημα, το δικαίωμα αυτό θα 'πρεπε να το διεκδικήσουν και οι άλλες λατρείες, που βρήκαν μες στη διαδρομή του χρόνου φιλοξενία στο χώρο της Ροτόντας, αν θέλουμε να μην είμαστε μισαλλόδοξοι, πράγμα που οδηγεί βέβαια σε απρόβλεπτους κινδύνους και αδιέξοδα. Φαντασθείτε να επικρατήσει αυτή η λογική, η οποία θα εκπορευείται από την ελλαδική ή θεσσαλονικιώτικη κοινωνία και θα μπορούν να την επικαλεσθούν όμοροι και άλλοι «φίλοι» μας, για άλλα κορυφαία μνημεία προς ίδιον όφελος. Ο νοών νοεΐτω!

«Στον κύκλο με την κιμωλία» του Brecht, το παιδί – το κερδίζει η Grusche, η γυναίκα που το έσωσε, το φρόντισε και το αγάπησε χωρίς να περιμένει υλικό συμφέρον απ' αυτό. Η άλλη γυναίκα φαίνεται να αναμειγνύει μητρικά αισθήματα με κληρονομικά υλικά αγαθά, που το παιδί εκπροσωπεί και υπόσχεται. Έτσι σύμφωνα με την απόφαση του δικαστή Azdak ο Μιχάλης αποδίδεται στη γυναίκα της άδολης φροντίδας.